

Nidâ'dan Takiyye'ye:**Nusayrî-Alevî İnancında Nidâ ve Takiyye Uygulaması****Reyhan Erdoğan Başaran** | Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Öğr. Görevlisi, Iğdır Üniversitesi (ROR ID: 05jstgx72)

İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Assist. Prof. Dr., Iğdır University, Faculty of Theology Department of Basic Islamic Studies,
Iğdır/Turkey

reyhanerdogdu@gmail.com | ORCID: 0000-0002-0046-2761

**From Nidâ to Taqiyya: The Practice of Nidâ and Taqiyya in the
Nusayrî-Alevî Belief****Abstract**

The Nusayrî belief is similar to those of Ghulât teachings, which is known to adopt extreme views on imamate. That is why the Nusayrîs are considered to be a part of the Ghulât, known as the extremist. Some esoteric explanations (e.g., Alî b. Abî Tâlib is God or Allah was revealed in Alî) adopted by the Ghulât sects are also manifested in classical Nusayrî works. However, the Nusayrî sheikhs adopted a different interpretation from the Ghulât sects regarding the essence and nature of God and his visibility to people. The “the practice of *nidâ*” was also transferred to Nusayrî teaching from the Ghulât tradition. The “the doctrine of *nidâ*”, the *ism*'s or *bâb*'s public proclamation of the divinity of the Imam, appeared in the sources beginning with one of the first Ghulât formations (Saba'iyya). According to this teaching, the *bâb*, by risking his own life, declares the identity of God (*nidâ*), which is visible to people. It is a requirement of his faith and mission that the *bâb* performs the “*nidâ*” and sacrifices his own life to reveal the truth about the Imam. It is believed that Abû Shu'ayb Muhammad ibn Nusayr an-Namîrî (d. 270/883), who is regarded as the *bâb* of the Eleventh Imam in Nusayrî tradition, declared the divinity of the Eleventh Imam and risked his own life for this reason. However, it is stated that after the tenth century, the “*nidâ*” did not have a meaning rather than being a theological teaching because after this period Nusayrîs seem to have accepted *taqiyya* as part of the belief in order to preserve the safety of the Muwahhidun (Nusayrî believers) and to hide their esoteric knowledge from those who do not deserve to learn it. This article will present an in-depth analysis of the work called *Risâlat al-andiyya*, which comprehensively deals with the “phenomenon of *nidâ*” among the classical Nusayrî works. Then, the transition period from Ibn Nusayr to al-Husayn ibn Hamdân al-Khasîbî

Yayın | Published: 20 Mart/March 2022**Kabul | Accepted:** 11 Ocak/January 2021**Geliş | Received:** 27 Kasım/November 2021**Değerlendirme | Peer Review:** Dış Bağımsız | Externally Peer-reviewed.**Hakem Raporları | Peer Review Reports:** <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeeni/page/13397>**Atf | Citation:** Reyhan Erdoğan Başaran, “Nidâ'dan Takiyye'ye: Nusayrî-Alevî İnancında Nidâ ve Takiyye Uygulaması = From Nidâ to Taqiyya: The Practice of Nidâ and Taqiyya in the Nusayrî-Alevî Belief”, *Eskiyeeni* 46 (Mart/March 2022), 53-71. <https://doi.org/10.37697/eskiyeeni.1029112>

© Reyhan Erdoğan Başaran | CC BY-NC 4.0 Attribution-NonCommercial 4.0 International

(d. 358/969) will historically be discussed, and the concept and practice of *taqiyya*, which has become one of the main dynamics of the sect especially by al-Khasîbî will be scrutinized. Finally, an answer will be sought to the question of whether the practice of “*nidâ*” purported discontinuation can be associated with adoption of *taqiyya*.

Keywords

Islamic Sects, Nusayrî-Alawîsm, Nidâ, Taqiyya, Risâlat al-andiya

Nidâ'dan Takiyye'ye: Nusayrî-Alevî İnançında Nidâ ve Takiyye Uygulaması

Öz

İnanç esaslarının, imamet konusunda aşırı görüşleri benimsemesiyle bilinen Gâlî fırkalarla benzerlik göstermesi sebebiyle Nusayrîlik, Gulât-ı Şîa'dan addedilmektedir. Ali b. Ebû Tâlib'in ilah olduğu veya Allah'ın Hz. Ali'de hulûl ettiği şeklindeki Gâlî fırkalar tarafından benimsenen birtakım bâtinî izahatlar, klasik Nusayrî eserlerde de tezahür etmiştir. Ancak Nusayrî kuramcıları Allah'ın zatı, mahiyeti ve onun insanlara görünür olması konusunda Gâlî fırkalardan farklı bir te'vil benimsemişlerdir. “Nidâ” uygulaması da Nusayrî öğretiyeye gulât geleneğinden aktarılmıştır. İmam'ın ilahlılığının aleni bir şekilde ilan edilmesi anlamına gelen “nidâ” ilk gulât oluşumlardan olan Sebeyye'den itibaren kaynaklarda yer almaya başlamıştır. Bu öğretiye göre bâb kendi hayatını riske atmak pahasına insanlara görünür olan ilah'ın kimliğini (nidâ) deklare etmektedir. İsim'in ya da bâb'ın ma'nâ hakkındaki gerçekliğini ortaya çıkarmak için nidâ'yı yerine getirmesi ve kendi hayatını feda etmesi, inancının ve misyonunun bir gereğidir. Nusayrî gelenekte On Birinci İmam'ın bâb'ı olduğuna inanılan Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'nin (öl. 270/883) de İmam'ın ilahlılığını nidâ ettiğine ve bu sebeple kendi hayatını riske attığına inanılmaktadır. Ancak 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu öğretinin Nusayrî gelenekte uygulama alanı bulmadığı görülmektedir. Zira bu tarihten itibaren Nusayrîler Muvahhidûn'un (Nusayrî inananlar) güvenliğini muhafaza etmek ve bâtinî bilgiyi onu öğrenemeye layık olmayanlardan gizlemek amacıyla takiyyeyi dinin asıllarından kabul etmiş görünmektedirler. Bu makale klasik Nusayrî eserler içinde “nidâ” öğretisini kapsamlı bir şekilde ele alan *Risâletü'l-Endiye* isimli eserin derinlemesine bir tahlilini sunacaktır. Akabinde tarihsel süreç içinde İbn Nusayr'dan Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî'ye (öl. 358/969) geçiş dönemi ele alınacak ve bilhassa Hasîbî tarafından mezhebin temel dinamiklerinden biri haline gelen takiyye kavramı ve uygulaması irdelenecektir. İddia edildiği gibi nidâ uygulamasının fiiliyatta bir hükmünün olmaması, takiyye ile irtibatlandırılabilir mi sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler

Mezhepler Tarihi, Nusayrî-Alevîlik, Nidâ, Takiyye, *Risâletü'l-Endiye*

Giriş

İnançın temel öğretilerinin Nusayrî olmayanlardan gizlenmesi ilkesinin esas olduğu Nusayrî-Alevîlik, Şîa'nın genel yapısından ayrılan mistik gulât oluşumlardan biridir. Bu dini öğreti, 3/9. yüzyılda Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'nin (öl. 270/883) görüşleri etrafında şekillenmeye başlamıştır. Ancak Nusayrîlik, 10. yüzyılda Mısırlı Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî (öl. 358/969) liderliğinde resmi bir mezhep statüsü kazanmıştır. Bu tarihten itibaren Nusayrîlik kendi-

sini Őî cemaatin bir parçası olarak tanımlamıştır. Nusayrî öğretinin muhafazası ve sonraki nesillere aktarılması noktasında temel rol üstlenen Hasîbî, Nusayrîliği Őî inancını en saf haliyle benimsemiş bir fırka olarak tanımlamaktadır.¹ Klasik Nusayrî eserler incelendiğinde Hasîbî'den sonra mezhebin korunmasında ve farklı bölgelerde yaygınlık kazanmasında etkin olan Ali b. İsa el-Cisrî, Muhammed b. Ali el-Cillî (öl. 384/994) ve Ebû Saîd Meymûn b. Kâsım et-Taberânî (öl. 426/1034) gibi Őeyhlerin de benzer bir tavır takındıkları ve mezhebi, Őî öğreti içinde değerlendirdikleri görölmektedir.²

Nusayrî âlimler hakiki Őî oldukları vurgusunu yapmış olsalar da itikadî, fikhî ve bilhassa bâtinî öğretileri benimseme usulleri ile ana akım Őî fırkalardan farklılık göstermektedirler. İnanç esaslarının, imamet konusunda aşırı görüşleri benimsemesiyle bilinen Gâli fırkalarla benzerlik göstermesi sebebiyle Nusayrîlik, Gulât-ı Őâ'dan addedilmektedir.³ Ulûhiyet, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e gösterilen aşırı ihtimam ve tenâsüh gibi konularda gulât öğreti ile Nusayrî inancı arasında pek çok ortak noktanın olması sebebiyle Nusayrîlik zaman zaman "Gulât-Nusayrî" olarak da tanımlanmaktadır.⁴ Ali b. Ebû Tâlib'in ilah olduğu veya Allah'ın Hz. Ali'de hulûl ettiği şeklindeki Gâli fırkalar tarafından benimsenen birtakım bâtinî izahatlar klasik Nusayrî eserlerde de tezahür etmiştir.⁵ Ancak Nusayrî Őeyhleri

¹ Yaron Friedman, *The Nusayrī-Ālawīs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria* (Brill: Leiden-Boston, 2010), 20-28-149-206.

² Modern dönemde yani Nusayrîlerin bağımsız Suriye devleti yönetimini ele geçirdiklerinde dini kimliklerini tanımlarken benzer bir tavır sergiledikleri görölmektedir. 1970 yılında Nusayrî gelenekten gelen Hafız Esad, Suriye'de yönetimi ele geçirdikten sonra Nusayrîlerin hakiki Müslüman ve hatta Caferî Őîliğine bağlı Müslümanlar olduklarını deklare eden fetvalar hazırlattı. Suriye ve Lübnan'dan pek çok Őî ve Nusayrî âlimin görüşü ve onayı ile Nusayrîlerin İmamiyye Őiası'ndan olduğunu ifade eden bir bildiri yayınlandı. Esad yönetiminin Suriye'de Sünnî çoğunluk nezdinde meşruiyet kazanmak için bu şekilde bir girişimde bulunduğu iddia edilmektedir. Ayrıca çeşitli Őî grupların desteğini almak sayesinde Nusayrî-Suriye yönetiminin bu şekilde bir hamle yaptığı görölmektedir. Bu durum Suriye yönetiminin dini kimliğini Őî olarak deklare etmesinde daha ziyade politik kaygıların etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Nusayrî kuramcılar tarafından bunun aksi bir beyanat verilmemiş ve yukarıda değinildiği gibi ilk dönem Nusayrî eserlerinde de Nusayrîlik Őî bir mezhep olarak tanıtılmıştır. Yvette Talhamy, "The Fatwas and the Nusayri/Ālawis of Syria", *Middle Eastern Studies* 46/2 (Mart 2010), 175-194.

³ Mushegh Asatryan, "Early Ismailis and other Muslims: Polemics and Borrowing in Kitāb al-Kaşf", *Intellectual Interactions in the Islamic World*, ed. Orkhan Mir-Kasimov (I.B. Tauris: y.y., 2020), 273; Nusayrî kuramcılar tarafından neşredilen eserlerde Nusayrîlerin kendilerinin gulât olarak nitelendirildiklerinin farkında oldukları görölmektedir. Ayrıca bu durumdan rahatsızlık duydukları anlaşılmaktadır. Fırkanın önde gelen Őeyhlerinden olan Cillî ve Taberânî'nin bu ithamı reddettikleri ve hatta gulât inancını tekfir ettikleri görölmektedir. Muhammed b. Ali el-Cillî, "Kitābu bâtinî's-salāt", *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Aleviyye*, mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî (Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006), 2/248-250; Meymûn b. Kâsım et-Taberânî, "Risâletü'l-zuhûr ve'l-butûn", *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Aleviyye*, mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî (Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006), 3/15-18.

⁴ Mushegh Asatryan - Dylan M Burns, "Is Ghulāt Religion Islamic Gnosticism? Religious Transmissions in Late Antiquity", *Shi'î Esotericism: Its Roots and Developments*, ed. Mohammad Ali Amir-Moezzi (Belgium: Brepols, 2016), 55-86.

⁵ Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, mlf. M. Seyyid Kılânî (Kahire: y.y., 1961), 1/178-190.

Allah'ın zâtı, mahiyeti ve onun insanlara görünür olması konusunda Gâli fırkalarından farklı bir te'vil benimsemişlerdir. Nusayrî öğretiyeye göre gayb olan Allah mahiyetini ve keyfiyetini insanlara bildirmek için farklı devirlerde farklı insanlarda kendisini görünür kılmıştır.⁶ Nusayrî gelenekte Allah'ın kendisini görünür kılması hulûl nazariyesi olarak yorumlanmamıştır.⁷ Zira eşi ve benzeri olmayan Allah'ın bir insanda görünür olması onda vücut bulduğu anlamına gelmemektedir. Bu durumun insanlar için bir yanılısama olduğu, Allah'ın zatının insanların idrak edebileceği bir hüviyette görünür olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla kendisinde görüldüğu iddia edilen varlığın bir insan olduğunu söylemenin şirk olduğunu belirtmişler ve bu mevzuuyu tevhid ilkesinin sınırları içinde izah etmeye gayret göstermişlerdir.⁸

Nusayrî öğretilerinde bâtinî bilginin 2/8. yüzyılda daha ziyade Irak'ta varlık gösteren gulât düşünöeden esinlenerek şekillendiğini ortaya koyan pek çok örnek mevcuttur. Klasik dönem Nusayrî eserler incelendiğinde Gâli fırkaların benimsemiş olduğu pek çok öğretinin aynen aktarıldığı ve hatta Gâli düşünöenin temel eserlerinin Nusayrî geleneğe ana kaynak olduğu görölmektedir. Gâli fikirlerin Nusayrî öğretilerine aktarılmasında önemli rolü olan isimlerden biri Mufaddal b. Ömer el-Cu'fi'dir. Mufaddal'a atfedilen *Kitâbü'l-Usus*, *Kitâbü's-Sırât* ve *er-Risâletü'l-Mufaddaliyye* gibi Gâli inancın aktarılmasında önemli işlevi olan eserler içerik itibariyle Nusayrî şeyhler tarafından kaleme alınan literatür ile benzeşmektedirler.⁹ Her ne kadar özellikle "ulûhiyet", "hulûl", "tenâsüh" vb. konularda bâtinî mistik bilginin gulât düşünöenin etkisiyle Nusayrî öğretilerine dahil söz konusu olsa da bahsi edildiği gibi Nusayrî kuramcılar bu konulara farklı bir boyut kazandırmışlardır.

Gulât geleneğinden Nusayrî inancına aktarılan öğretilerden biri de "Nidâ" dır. İsim'in, bâb'ın sûretinde görünür olan isim'in ya da bâb'ın, İmam'ın ilahlılığını aleni bir şekilde ilan etmesi anlamına gelen "nidâ" ilk gulât oluşumlarından olan Sebeiyye'den itibaren kaynaklarda yer almaya başlamıştır.¹⁰ Bu öğretilerine göre

⁶ Muhammed b. Ali el-Cilli, "Risâletü'l-fitgi ve'r-ritgi", *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Aleviyye*, mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî (Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006), 2/309-319.

⁷ Nusayrîlikte tevhid ve hulûl inancı hakkında daha detaylı bilgi için, bk.; Reyhan Erdoğdu Başaran, "Er-Risâletü'l-Numâniyye Eseri Doğrultusunda Nusayrî-Alevî İnancında Tevhid İlkesinin İzahı", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Aralık 2021), 948-969; Muhammed b. Ali el-Cilli, "er-Risâletü'l-Numâniyye", *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Aleviyye*, mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî (Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006), 2/303-308; Taberânî, "Risâletü'l-zuhûr ve'l-butûn", 3/16.

⁸ Cilli, "er-Risâletü'l-Numâniyye", 2/303-308.

⁹ Friedman, *The Nusayri-Alawis*, 243-245.

¹⁰ Hangi dönemde teşekköl ettiği konusunda rivayet çeşitliliğinin söz konusu olduğu Sebeiyye, tarihsel zeminde farklı şahıslarla irtibatlandırılmış ve farklı olayları ifade etmek için kullanılmıştır. Hz. Osman muhalifleri, Hz. Ali taraftarları, Yemenîler, Hâricîler ve oluşum sürecindeki şifî düşünöeye sahip grupları tanımlamaktan ziyade karalama amacıyla bu kavramın kullanılmış olması sebebiyle herhangi bir fırkaya aidiyeti konusunda netliğin olmadığı belirtilmektedir. Daha geniş bilgi için bk.; Siddik Korkmaz, *Tarihin Tahrifi: İbn Sebe Meselesi* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 143-197.

bâb kendi hayatını riske atmak pahasına insanlara görünür olan İlah'ın kimliğini (nidâ) deklare etmektedir. Bâb, İmam'ın ulûhiyetini ilan ettiğinde içinde bulunmuş olduğu toplum tarafından hor görülüp kâfir ilan edileceğini ve hatta öldürüleceğini bilmektedir. Bâb'ın İmam hakkındaki gerçekliği ortaya çıkarmak için nidâ uygulamasını yerine getirmesi ve kendi hayatını feda etmesi, inancının ve misyonunun bir gereğidir. "Bâb" kelimesi ilk dönem Şîî literatüründe İmam'ın en kıdemli öğrencileri için kullanılmıştır. Ancak zamanla "bâb" kavramı gaybette olan imam ile buluşan ve imam ile müritler arasındaki irtibatı sağlayan yegâne mercii olarak ifade edilmeye başlamıştır.¹¹

Nusayrî-Alevîliğin inkişafında öncü isim ve mezhebin isim babası olan İbn Nusayr'ın da nidâ'yı uyguladığına inanılmaktadır. Nusayrî geleneğinde On Birinci İmam Hasan el-Askerî'nin ölümü akabinde imamın ilminin İbn Nusayr'a rücu ettiğine ve onun imamın bâb'ı (temsilcisi) olduğuna inanılmaktadır. Gaybette olan On İkinci İmam Muhammed el-Mehdî'nin ise özel bir bâb'ının olmadığı ve bu sebeple bâb'lık görevinin en son İbn Nusayr'da kaldığı belirtilmiştir.¹² Nusayrî geleneğe göre İbn Nusayr, bâb'ı olduğu On Birinci İmam'ın ulûhiyetini ilan ederek hayatını riske atmak pahasına nidâ'yı yerine getirmiştir. Bâb'lık her ne kadar dinin temel kurumlarından kabul edilmiş olsa da mâsum imamların başkanlığından mahrum olunmuş olması bâb olan İbn Nusayr'ı ve onun dini haleflerini zor durumda bırakmış olduğuna inanılmaktadır.¹³ 10. yüzyılda dini öğretiyi formalize eden Hasîbî'nin de bâtinî bilgiyi aleni bir şekilde yayma faaliyetleri nidâ öğretisi kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁴ Hasîbî'nin Irak'ta Bağdat valisi tarafından tutuklanma gerekçesinin de insanların idrak edemeyeceği bâtinî bilgiyi onlara ifşa etmiş olması gösterilmektedir. Bu olay Nusayrîlik tarihinde bir milat gibi algılanmış ve hapisten kaçmayı başaran Hasîbî ve sonrasında mezhebin önde gelen dini liderlerinin, inananların güvenliğini muhafaza etmek ve dinin sınırlarını gizlemek amacıyla takiyyeyi temel dini bir prensip olarak kabul ettikleri belirtilmektedir.¹⁵ Tarihsel süreç içinde Nusayrîlik dini ve teolojik söylemlerinde ne Sünnilik ile ne de Şîa ile çetin bir mücadelenin içine girmemiştir. Bununla birlikte Nusayrîlerin, inananların güvenliğini

¹¹ Asatryan, "Early Ismailis and other Muslims", 273-275; M. Hanefi Palabiyik, "Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54 (2010), 23-24.

¹² Nusayrî inancının sistematize olmasında en temel rolü olan Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübra* isimli önemli eserinde İbn Nusayr'ın On Birinci İmam Hasan el-Askerî'nin ve On İkinci İmam Muhammed el-Mehdî'nin bâb'ı olması durumunu detaylı bir şekilde ele almıştır. Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî, "el-Hidâyetü'l-kübra", *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*, mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî (Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006), 7/374-395.

¹³ Muhammed Emin Galib et-Tavil, *Arap Alevileri Tarihi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2015), 124-125.

¹⁴ Friedman, *The Nusayrî-Alawîs*, 22-25

¹⁵ Friedman, *The Nusayrî-Alawîs*, 126-130; *Arap Alevileri Tarihi* isimli çalışmada 10. yüzyılın başlarının Nusayrîler gibi ana akım Sünnî ve Şîî mezheplerden farklılık arz eden gruplar için sıkıntılı bir süreç olduğu belirtilmektedir. Tavil, *Arap Alevileri Tarihi*, 124-125.

sağlamak ve dini kimliklerini koruyabilmek adına takiyyeye müracaat ettiği ve daha ziyade kıyı veya dağlık bölgelerde yaşamlarını sürdürerek varlığını devam ettirdiği görülmektedir.¹⁶ Takiyyeyi dinin asıllarından kabul eden Hasîbî'den sonraki dönemde nidâ'nın Nusayrî gelenekte uygulama alanının olmadığı görülmektedir. Ancak bu öğretinin temel prensiplerinin yer aldığı eserler sonraki âlimler tarafından neşredilmiştir.

Bu makale klasik Nusayrî eserler içinde “nidâ” uygulamasını kapsamlı bir şekilde ele alan *Risâletü'l-Endiye* (İlan Risalesi) isimli risalenin derinlemesine bir tahlilini sunacaktır.¹⁷ *Risâletü'l-Endiye*, Hasîbî'nin halefi olarak Nusayrî-Alevî inancının Halep'te yaygınlaşmasında öncülük etmiş olan Cillî'ye isnat edilmektedir. İsmâil b. Hallâd risalenin Cillî'ye isnadını reddetmiştir.¹⁸ Ancak Cillî'nin en önemli talebesi ve halefi olan Taberânî “risalenin sadece Cillî'den duyulduğunu” beyan etmektedir.¹⁹ Genç yaşta hocası Cillî'nin ders halkasına katılan ve eş-Şa'bü's-Sika (güvenilir genç) olarak ün yapan Taberânî'nin, risalenin Cillî tarafından yazıldığını belirtmesi, risalenin Cillî'ye isnadını ortaya koymak için yeterli bir beyandır. Risaleye ilk olarak Louis Massignon'un 1936 yılında neşretmiş olduğu *Esquisse d'une bibliographie Nusayrie* isimli çalışmasının 35. maddesinde yer verilmiştir.²⁰ Risale tam bir metin olarak Ebû Mûsâ el-Harîrî tarafından ilk altı cildi 2006 yılında Lübnan'da yayınlanan *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*'nin ikinci cildinde yer almaktadır.²¹ On iki ciltlik *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî* ile yayımlandığı döneme kadar bilinmeyen ve çalışılmamış olan onlarca klasik Nusayrî eser ulaşılabilir nitelikte olmuştur. Yazma nüshaları farklı kütüphanelerde matbu olarak var olan klasik Nusayrî eserlerle *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî* isimli eserde var olan bölümlerin karşılaştırmasını yapan akademisyenler on iki ciltlik bu eserin içinde yer alan referansların ve alıntılarının kesinlik içerdiğini belirtmektedirler.²²

¹⁶ Nusayrîler daha ziyade İshakîler ve Dürzîler ile dini anlamda bir münakaşanın ve rekabetin içinde olmuşlardır. Meir M Bar-Asher - Aryeh Kofsky, “A Druze-Nusayrî Debate in the ‘Epistles of Wisdom’”, *Quaderni di Studi Arabi* 17 (1999), 95-103; Stefan Winter, *A History of the 'Alawis: From Medieval Aleppo to the Turkish Republic* (Princeton University Press, 2016) 11.

¹⁷ Muhammed b. Ali el-Cillî, “Risâletü'l-Endiye”, *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*, mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî (Lübnan: Dâr li'elci'l-Marife, 2006), 2/321-333.

¹⁸ Ebû Zührebe künyeli İsmâil b. Hallâd İshâkiliğin bilinen en önemli son âlimidir. Meymûn b. Kâsım et-Taberânî ile aynı dönemde yaşamıştır. İsmâil b. Hallâd döneminde Nusayrîlik ile İshâkîlik arasındaki çekişme en üst düzeydedir, denilebilir. İshâkîlik ile ilgili *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî*'nin 11. cildinde detaylı bilgi yer almaktadır. *Kitâbü'l-reddi ala'l-mürted* isimli bölümde Ebû Zührebe İsmâil b. Hallâd ve Meymûn b. Kâsım et-Taberânî arasında geçen münazaralar yer almaktadır. Meymûn b. Kâsım et-Taberânî, “Kitâb el-Redd ale'l-Mürted”, *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*, mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî (Lübnan: Dâr li'elci'l-Marife, 2006), 11/87-212.

¹⁹ Cillî, “Risâletü'l-Endiye”, 2/321.

²⁰ Louis Massignon, “Esquisse d'une bibliographie Nusayrie”, *Opera Minora* 1 (1936), 640-649.

²¹ 7., 8. ve 9. ciltleri 2008 yılında ve 10., 11. ve 12. ciltleri ise 2014 yılında yayınlanmıştır.

²² Friedman, *The Nusayrî-Alawîs*, 2-3; Bella Tendler Krieger, “Marriage, Birth, and bâtinî ta'wil: A Study of Nusayrî Initiation Based on the Kitâb al-Ĥawî fi 'ilm al-fatâwî of Abû Sa'îd Maymûn al-Taḫarânî”, *Arabic* 58 (2011), 13.

Silsiletü't-Turasi'l-Alevî isimli eserde yer alan *Risâletü'l-Endiye* isimli risale Nusayrî-Alevî gelenekte nidâ ile ilgili en kapsamlı bilgiyi içermesi açısından önemlidir.²³ Bu risale nidâ'nın Nusayrî teolojisi içinde nasıl bir rolünün ve uygulama alanının olduğunu ortaya koymaktadır. Risalede, "Nidâ, gerçekleşen tüm nidâlarda nasıldı? Aynı mıydı?", "Nidâ Ademî kubbeden Muhammedî kubbeye kadar geçen sürede nasıl olmuştur?" ve "Nidâ kim tarafından gerçekleştirilmiştir? Ma'nâ mı? İsim mi?"²⁴ gibi sorulara yer verilmiş ve bu sorular ekseninde konu ele alınmıştır. Bu doğrultuda nidâ'nın önemini ve mahiyetini ortaya koymak için nidâ uygulamasının ifa edilmesini ele alan örnekler nakledilmektedir. *Risâletü'l-Endiye* isimli risalede yer alan bilgiler doğrultusunda, bu makalede ilk etapta nidâ'nın Nusayrî geleneğinde ne anlama geldiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Akabinde tarihsel süreç içinde İbn Nusayr'dan Hasîbî'ye geçiş dönemi ele alınacak ve bilhassa Hasîbî tarafından mezhebin temel dinamiklerinden biri haline gelen takiyye kavramı ve uygulaması irdelenecektir. İddia edildiği gibi nidâ uygulamasının fiiliyatta bir hükmünün olmaması, takiyye uygulaması ile irtibatlandırılabilir mi sorusuna cevap aranacaktır.

1. Nidâ Uygulaması

Çağırarak, seslenmek, bağırmak anlamına gelen nidâ, Nusayrî gelenekte daha ziyade İmam'ın ilahlığının aleni bir şekilde ilan edilmesi (nidâ) anlamına gelmektedir. Nidâ, kendi hayatını riske atma pahasına isim tarafından, bâb'ın suretinde görünür olan isim ya da bâb tarafından gerçekleştirilmektedir. Nidâ'yı gerçekleştirdiğinde halkın kendisine tepki vereceğini ve hatta ölüm cezasına çarptırılacağını bilmektedir. Ancak nidâ'yı gerçekleştiren isim'in, bâb'ın suretinde ortaya çıkan isim'in ya da bâb'ın daha ulvî olanı ilan etmek için ölümü göze alacak bir mertebede olduğu kabul edilmektedir. Nidâ uygulamasında yer alan bir diğer durum ise nidâ gerçekleştiği zaman ma'nâ'nın nidâ'yı gerçekleştirene lanet etmesi ve bu lanetin aslında halkın azabından nidâ'yı gerçekleştireni korumak amacıyla yapıldığı inancıdır. Buna göre ma'nâ kendi ilahlığını ilan edene lanet etmekte ve böylece onu insanlardan gelebilecek daha büyük bir tehlikeden korumaktadır. Bunun ise zahirî anlamda bir lanet olduğuna, bâtınî anlamda ise nidâ fiilini yapan için bir rahmet olduğuna inanılmaktadır. Nidâ'nın genel anlamda isim ya da bâb tarafından gerçekleştirildiği inancı yaygın olsa da bu risalede yer alan "Nidâ kim tarafından gerçekleştirilmiştir? Ma'nâ mı? İsim mi?"²⁵ sorusu ma'nâ'nın kendi ilahlığını ilan etmesi durumunun da nidâ kapsamı içinde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda risaleye göre ma'nâ iki

²³ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/321-333.

²⁴ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/323.

²⁵ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/323.

temel şekilde kendisini kullarına bildirmektedir, denilebilir. Bunlardan ilkinde ma'nâ zatı ve sıfatlarıyla kendisini görünür/bilinir kılar. Diğerinde ise ma'nâ, isim'in nidâsı ile isim'in bâb suretinde görünür olduğu bir şekilde gerçekleştirmiş olduğu ilan ile ya da bâb'ın nidâsı ile bilinmektedir.²⁶

Nidâ'nın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için Nusayrî-Alevî inancında bâtınî bilginin temelini oluşturan "ma'nâ-isim-bâb" öğretisinin bilinmesi gerekmektedir. Buna göre bu risalede ma'nâ eşi ve benzeri olmayan, her şeyden yüce olan, gözlerin kendisini algılayamadığı, hiçbir ifadenin onu anlatmaya kâfi gelmediği, sayılarla ifade edilemeyen, zamandan ve mekândan münezze olan Ezel (Allah) olarak tarif edilmiştir. Allah farklı zaman diliminde insanlara olan merhameti ve hikmetinin gereği ve yarattıklarının kendi yüceliğini anlaması gayesiyle bir insan suretinde kendisini görünür kılmıştır. Ma'nâ olan Allah ayrıca kendisini bilir kılmak için kendi nurundan "isim'i" yaratmış ve ona aynı zamanda "hicab" adını vermiştir. Böylece yaratılanlar isim aracılığıyla ma'nâ'ya ulaşır ve ma'nâ'nın ilahlığını bilirler.²⁷ Bu sebeple isim'in temel misyonu ma'nâ hakkında gizli olan bilgiyi açığa çıkarmak ve kullarına Allah'ı bildirmektir, denilebilir. Ma'nâ'nın öz nurundan yaratılması sebebiyle "Semî, Alîm, Latîf, Habîr, Kâhir, Kâdir, Zâhir, Bâtın, Evvel, Âhir, Rahmân ve Rahîm" gibi ma'nâ'nın isimlerinden bir kısmının isim'e tevdi edildiği bildirilmektedir. Buna karşılık "Ezel, Kadîm, Ahad, Ma'nâ el-ma'ni (ma'nâların ma'nâsı), Haydar, Samed, Daim, Gayat el-gayat (maksatların maksadı), Anza'a ve Batin" gibi bazı isimlerin ma'nâ'ya münferit olduğu ve sadece kendisinde mevcut bulunacağı belirtilmiştir.²⁸ Risalede Allah'a has kılınan isimler arasında Nusayrî geleneğinde Hz. Ali'nin zahirî görünümünü ifade edici mahiyette kullanılan şakaklarından aşağı saçı olmayan anlamındaki anza'a (أنزاع) ve karnı geniş anlamında kullanılan batîn (باطن) kelimelerinin kullanılmış olması ilgi çekicidir. Bu ifade "Ma'nâ'nın insan suretinde görünümünün en mükemmel örneği Hz. Ali'dir" inancını destekleyici mahiyettedir. Bâb'ın ise ma'nâ'nın inayetiyle isim tarafından yaratıldığına inanılır. Yani bâb öz nurdan değil nurun nurundan yaratılmıştır. Ma'nâ'nın tanınıp bilinmesinde isim'in önemli bir rolü olduğu gibi isim'in bilinmesinde bâb'ın bir rolü vardır. Yani isim'e ulaşan yol bâb'dan geçmektedir.²⁹ İlk yaratılışta bâb Cebrail'dir.³⁰ Hâşimî

²⁶ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/321.

²⁷ Burada ma'nâ'nın isim aracılığıyla bilinir olduğu ifade edilmiştir. Taberânî tarafından ele alınan *Risâletü'z-zuhûr ve'l-butûn* isimli eserde ise ma'nâ'nın en yüce olan mertebede olduğu bu sebeple kendisinden daha aşağı mertebede olan isim aracılığıyla görünemeyeceği belirtilmektedir. Ma'nâ olan Allah'ın isim aracılığıyla görünür olması ile isim aracılığıyla bilinir olması ayrı şeylerdir. Tanrının isim aracılığıyla kullarına kendini tanıtması onun mertebesini aşağıya çekmemektedir. Taberânî, "Risâletü'z-zuhûr ve'l-butûn", 3/15-18.

²⁸ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/321-325.

²⁹ Risalede mim'in sin'e yirmi sekiz harfi yaratması için emir verdiği ifade edilmiştir. Mim sin'e ayrıca ulvî-nurî ve süffî-beşerî alemleri yaratması için de emir vermiştir. Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/325-326.

hanedanlığında ise bâb, Selmân el-Fârisî (öl. 36/656) olarak ortaya çıkmıştır. Bâb olan Cebrail ve Selman'ın beş harften oluştuğu ve ulvî alemde toplamda beş bin bâb'ın olduğu belirtilmektedir.³¹ Ma'nâ-isim-bâb'ın yeryüzünde tezahürünün en mükemmel üçlüsü Ali-Muhammed-Selman üçlüsüdür. Klasik Nusayrî eserlerde ma'nâ-isim-bâb üçlüsü Ali-Muhammed-Selman üçlüsüne ithafen "ayn-mim-sin" şeklinde sembolize edilmiştir. İncelediğimiz *Risâletü'l-Endiye*'de de genel itibariyle le ma'nâ, ayn; isim, mim; bâb, sin harfiyle ifade edilmiştir.

Nidâ uygulamasını en teferruatlı haliyle ele alan bu risaleye göre isim, bâb'da tezahür eden isim ya da bâb ma'nâ'nın tanrısallığını kendi hayatı pahasına ilan eder. Ma'nâ'nın ulûhiyetini ilan ettiğinde tepki göreceğini, lanetleneceğini (ma'nâ tarafından) ve hatta öldürölme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu bilir. Bu sebeple nidâ hem Gâlî hem de Nusayrî kaynaklarda ma'nâ'nın ilahlığının bildirilmesi için isim'in ya da bâb'ın kendisini kurban ettiği dini bir uygulama olarak kabul edilmiştir. Genel itibariyle nidâ, bâb'ın ma'nâ'nın tanrısallığını ilan etmesi olarak bilinmektedir. Ancak nidâ'nın ifa edildiği örnekler incelendiği zaman ma'nâ'nın ilahlığının ilan edilmesinin (nidâ) farklı şekillerde tezahür ettiği görölmektedir. Ma'nâ'nın ilahlığını bizatihi ilan ettiği durumlar, isim'in ma'nâ'nın ilahlığını nidâ etmesi, isim'in bâb'da görünür olduğu bir halde ma'nâ'nın ilahlığını ilan etmesi ve bâb'ın ma'nâ'nın ilahlığını nidâ etmesi olarak dört farklı şekilde söz edilebilir.³²

Risale, yaratılışın başlangıcında nidâ'nın nasıl olduğu, nidâ'yı yapanın ma'nâ'nın kendisi mi yoksa isim mi olduğu, nidâ'nın bir kez mi yoksa birden fazla mı yapıldığı ve ayrıca Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e ve akabinde On iki İmam'a kadar geçen süre içinde nidâ uygulamasının nasıl yapıldığı sorularına cevap bulmak gayesiyle yazılmıştır. İlk nidâ'nın A'râf Sûresi 172. âyette yer alan ifadelerden ibaret olduğu belirtilmektedir: "Kıyamet gününde biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da) Evet (buna) şahit olduk, dediler."³³ Burada nidâ'ya işaret eden temel ifade "أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ" yani "Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Evet sen bizim Rabbimizsin" ifadesidir.³⁴ Yaratılanlara yapılan ilk nidâ her ne kadar ma'nâ'dan sadır olmuş olsa da bu ifadelerin isim (mim) tarafından yaratılmışlara iletildiği belirtilmektedir. İsim ma'nâ'nın söylediklerini tekrar ederek bu nidâ'yı yani ma'nâ'nın ilah olduğunu kesin bir şekilde ilan etmektedir. Bir kesim insanların (Sefa Ehli) nidâya cevap verdiği ve

³⁰ Cebrail'in bâb olduğu ilk yaratılışta, isim Hz. Adem ve ma'nâ Hâbil'dir. Meymûn b. Kâsım et-Taberânî, "er-Risâletü'l-mürşide", *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Aleviyye*, mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî (Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006), 3/178.

³¹ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/327.

³² Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/321-333.

³³ el-A'râf 7/172

³⁴ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/323.

ma'nâ'nın ilahlığını kabul ettiği diğer yandan iblis ve nefesine yenik düşenlerin ise hayır dedikleri ve cehennemlik oldukları belirtilmektedir.³⁵ Vâkıa Sûresi'nde yer alan amel defteri sağından verilenler nidâyı yani ma'nâ'nın ilahlığını kabul edenler, solundan verilenler ise kabul etmeyenler olarak tanımlanmışlardır.³⁶ Nidâ'ya örneklik eden bu âyet zikredildikten sonra "her ne kadar Allah'ın kitabında nidâ bir kez zikrediliyor, halbuki birden fazla nidâ vaki olmuştur," denilmektedir.³⁷ Akabinde nidâ'ya örneklik teşkil eden vakıalar ele alınmıştır.

İsim'in (hicab) yaratılmasındaki temel gaye de nidâ'yı yani ma'nâ'nın ilah olduğu gerçeğini insanlara bildirme vazifesini yerine getirmek olduğu belirtilmektedir. İsim yaratıldığında kendisinden sadır olan ilk ifadeler şunlardır:

"Ben şahadet ederim ki! Mevlam sensin. Maksadım sensin. Ma'nâm sensin. Ben senin kendi öz nurundan yaratmış olduğun bir kulum. Benim vasıtamla ma'nâ'nın gizli olan yönlerini izhar etmek ve bilinmeyen özelliklerini ortaya çıkarmak istedin. Bu sebeple bende gizli olman aynı zamanda bilinmen ve tanınmandır (zuhurdur). Bana gözükmen ise benim için bir imtihandır."³⁸

Nidâ uygulamasına en somut örnek olarak "Gâdir Hum" olayı anlatılmaktadır. Şîa'ya göre Hz. Muhammed son hac yolculuğu sırasında Gâdir Hum denilen yerde bir hutbe vermiş ve bu hutbesinde Hz. Ali'yi kendisine halef ilan ettiğini bildirmiştir. Şîî geleneğe göre Gâdir Hum olayı Ali'nin resmi liderliğinin yani imametinin ilahi bir emir ile gerçekleştiğinin göstergesidir. Ancak Gâlî literatüründe Gâdir Hum olayı isim olan Hz. Muhammed'in ma'nâ olan Hz. Ali'nin ilahlığının ilanı olarak ele alınmıştır.³⁹ *Risâletü'l-Endiye*'de nakledildiğine göre "Gâdir Günü Nidâsı" olarak geçen bu olayda isim olan Muhammed ma'nâ olan Ali'ye işaret ederek şöyle söylemektedir:

"Kitabımda size işaret ettiğim evvel ve ahir olan, zahir ve bâtın olan ilah budur. Kitabımda kendisinden sıkça bahsettiğim ma'nâ (Ezel) sizin aranızda. Onun sizin aranızda olduğunu açık bir şekilde beyan (nidâ) ederim. Ona ibadet edin! Onu tenzih edin!"⁴⁰

Bu ifadeler ile isim olan Hz. Muhammed ma'nâ olan Hz. Ali'nin ilah olduğunu nidâ etmiştir. Ancak bu örnekte, nidâ uygulamasının özünde yer alan Hz. Muhammed'in Hz. Ali'nin ilahlığını ilan ederek kendisini tehlikeye attığını belirten herhangi bir ifade yer almamaktadır.

Akabinde ilk gulât oluşumlardan olan Sebeiyye'nin kurucusu Abdullah b. Sebe'nin Ali'nin ilahlığını nidâ ettiği ifadesine yer verilmiştir. Buna göre "isim,

³⁵ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/328.

³⁶ Vâkıa 56/27, "Amel defteri sağından verilenler; ne mutlu o sağından verilenlere"; Vâkıa 56/41 "Soldakiler; ne yazık o soldakiler!".

³⁷ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/323.

³⁸ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/324.

³⁹ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/330.

⁴⁰ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/330.

bâb olan Abdullah b. Sebe'de gizlenmiş ve Ezel'in (yani Ali'nin) ma'nâ olduğunu kimsenin tahayyül edemeyeceği bir şekilde" ilan etmiştir. Bu fiili neticesinde İbn Sebe'nin yedi kere öldürüldüğünden ve yedinci öldürülmenin ise çok ağır olduğundan bahsedilmektedir.⁴¹ Risalede ayrıca Hz. Ali'nin Medain'den dönerken konakladığı bir yerde kafatasıyla konuşması anekdotu ve bunu gören İbn Sebe'nin "Ali'nin ölüleri diriltlen bir Rab" olduğunu dile getirdiği bilgisine de yer verilmiştir. İbn Sebe diyor ki: "Ma'nâ Medain'de o eski kafatasını ihya etti. Herkes onun ma'nâ olduğunu kabul etti."⁴² Bu ifade bize İbn Sebe örneğinde iki farklı nidâ'dan bahsedildiğini göstermektedir. İlkinde isim bâb olan İbn Sebe'de ortaya çıkıyor ve Hz. Ali'nin ilah olduğunu nidâ ediyor. İkinci örnekte ise nidâ'nın ma'nâ'nın kendisi tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Yani Hz. Ali'nin bir kafatası ile konuşması ve insanların onun ilah olduğunu anlaması hadisesi de nidâ uygulaması kapsamında ele alınmıştır.

Örneklerde de görüleceği üzere Hz. Ali'nin ilahlılığının ilanı risalede özel bir yere sahiptir. Ali'nin ilahlılığını reddeden ve onun ma'nâ olmayıp isim olduğunu iddia edenlerin ise kâfir oldukları belirtilmektedir. Mahiyetinin ve keyfiyetinin bilinemeyeceği ifade edilen Hz. Ali bu pasajda da "Anza'a ve Batın" kelimeleriyle tasvir edilmiş ve denilmiştir ki:

"Kim o minbere çıkan, kendisine ibadet edilen, ezelin kendisini göstermiş olduğu suret olan Anza'a-Batın için ma'nâ değil isim (mim) derse! O kişi yoldan şaşmış, Allah'ı inkâr etmiş ve dolayısıyla kâfir olmuştur. Anza'a-Batın şeyhimizin dediği gibi ihata edilemeyen ve sınırlanamayan tek gerçekliktir."⁴³

Bahsi geçen bir diğer nidâ ise Altıncı İmam Cafer es-Sâdık'ın ma'nâ yani ilah olduğunu ilan eden Ebû'l-Hattâb Muhammed b. Ebû Zeynep el-Esedî'nin⁴⁴ (öl. 143/760) nidâsıdır.⁴⁵ Buna göre isim'in, Kûfe Camii'nin minaresine çıkan Ebû'l-Hattâb suretinde gözüktüğü ve Cafer es-Sâdık'ın ma'nâ'nın kendisi olduğunu nidâ ettiği belirtilmektedir. Ebû'l-Hattâb: "Ben mimim (isim), Ezel ve Kadim değilim. Kim bana Ezel derse ma'nâ olan Cafer es-Sâdık'ın ilahlılığını inkâr etmiş olur. Ezel ve Kadim olan O'dur."⁴⁶ Ancak insanların Ebû'l-Hattâb'ın ifadelerini ma'nâ olan Cafer es-Sâdık'a şikâyet ettikleri ve Cafer es-Sâdık'ın halkı sakinleştirmek için Ebû'l-Hattâb'a lanet ettiği belirtilmektedir. Ancak bunun zahiren lanet olsa da batinî anlamda Ebû'l-Hattâb için bir rahmet olduğu belirtilmiştir.⁴⁷ Metinde bahsi geçen bir

⁴¹ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/330.

⁴² Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/332.

⁴³ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/332.

⁴⁴ Ebû'l-Hattab el-Esedî elimizdeki risalede de görüleceği üzere Nusayrî kaynaklarda daha ziyade Ebû'l-Hattâb Muhammed b. Ebû Zeynep el-Kahili olarak geçmektedir. Ebû'l-Hattâb hakkında detaylı bilgi için bk.; Aytekin şenzyebek, "Ebu'l-Hattab el-Esedî ve Hattabiyye Fırkası", *Marife* 15/1 (2015), 114-115.

⁴⁵ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/323.

⁴⁶ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/330.

⁴⁷ Cillî, "Risâletü'l-Endiye", 2/331.

diğer nidâ Ömer İbnü'l-Furat'ın ve Muhammed b. Nusayr'ın, ayn (ع) yani On Birinci İmam Hasan el-Askerî'nin ma'nâ olduğunu nidâ ettikleri hadisedir.⁴⁸

Risalede ayrıca ma'nâ'nın kendisini apaçık bir şekilde ilan ettiği hutbelere yer verilmiştir. Hutbetü'l-Ekâlîm (خطبة الأقاليم), Hutbetü'l-Beyân (خطبة البيان), Hutbetü'l-Keşf (خطبة الكشف) ve Hutbetü'l-Tasenciye (خطبة الطنجية) olarak zikredilen hutbelerde ma'nâ kendisini şu şekilde nidâ (ilan) etmiştir: “Evvel, ahir, zahir ve bâtın olan benim. Ben her şeyi bilirim. Ben yoktan ve yeniden var edim. Âd ve Semûd kavimlerini yok eden benim.” İsim, ma'nâ'nın kendisini ilan ettiği bu hutbeyi insanlara şu şekilde aktarmaktadır: “Evvel, ahir, zahir ve bâtın O'dur. O her şeyi bilendir. O Âd ve Semûd kavimlerini yok etti. Bu kavimlerden önce daha zalim olan Nuh kavmini de O yok etti.” Ma'nâ kendisini ilan ederken “Ben yaptım”, isim ma'nâ'nın ilahlığını nidâ ederken ise “O yaptı” ifadelerini kullanmaktadır.⁴⁹ Ma'nâ ve isim'in karıştırılmaması hususunda bu ayrımın önlemleri olduğu bildirilmektedir. Ma'nâ'nın isim ile karıştırılması insanları teslis inancına sürükleyeceği yani hem ma'nâ'ya hem de isim'e ilahlık atfedileceği için isim ma'nâ'yı nidâ ederken sözlerine “هو” (O) ifadesiyle başlamaktadır. İsim'in ma'nâ'ya göre konumu ise konuşan bir kimsenin konuşması gibi ele alınmış ve ma'nâ konuşandır, isim ise ma'nâ'dan sadır olan sözler gibidir, denilmektedir.⁵⁰

2. Nidâ'dan Takiyyeye Geçiş

Nusayrî gelenekte İbn Nusayr'ın da diğer gulât mistikler gibi ma'nâ'nın ilahlığını nidâ ettiğine inanılmaktadır.⁵¹ On Birinci İmam Hasan el-Askerî'nin bâb'ı olduğu kabul edilen İbn Nusayr, Nusayrî geleneğe göre Hasan el-Askerî'nin ma'nâ olduğunu nidâ etmek sûretiyle kendi hayatını riske atmıştır. İbn Nusayr'dan sonra mezhebin dini lideri önce Muhammed b. Cündeb (öl. 3/9. yüzyılın son çeyreği) ardından el-Farîsî lakabıyla ünlenen Cünbülânî tarikatının kurucusu Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cenân el-Cünbülânî (öl. 287/900) oldu. Klasik Nusayrî eserlerde ne İbn Cündeb'in ne de Cünbülânî'nin nidâ'yı ifa ettiklerine yönelik bir bilgi bulunmamaktadır. İbn Nusayr bu durumda Nusayrî gelenek içinde nidâ uygulamasını yerine getirdiğine inanılan ilk ve tek Nusayrî şeyhidir. Ancak batılı akademisyenler nidâ'nın Hasîbî tarafından ifa edildiğini iddia etmektedirler. Hasîbî Mısır'da Cünbülânî ile tanıştıktan sonra mezhebin sırlarına vakıf olmuş ve mezhebin itikadî ve bâtınî inancını formalize etmiştir.⁵² Hocası Cünbülânî'nin vefatından sonra Irak'a gitmiş ve Nusayrî inancının Bağdat'ta yayılması konusunda ciddi girişimlerde bulunmuştur. Ancak Irak'ta Bağ-

⁴⁸ Cillî, “Risâletü'l-Endiye”, 2/331.

⁴⁹ Cillî, “Risâletü'l-Endiye”, 2/331.

⁵⁰ Cillî, “Risâletü'l-Endiye”, 2/332.

⁵¹ Cillî, “Risâletü'l-Endiye”, 2/330.

⁵² Tavil, *Arap Alevîleri Tarihi*, 126-127.

dat valisi tarafından hapsedilmiştir. Mezhebin bâtinî inancını aleni bir şekilde yayma girişimleri Hasîbî'nin tutuklanmasına gerekçe olarak sunulmaktadır. Yaron Friedman bu durumun yani mezhebin bâtinî bilgisinin halka aleni bir şekilde ilanı hususunun bir çeşit nidâ olduğunu belirtmektedir.⁵³ Ancak klasik Nusayrî eserlerde Hasîbî'nin nidâ'yı gerçekleştirdiğini ifade eden herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu makale çerçevesinde incelediğimiz Hasîbî'nin halefi Cillî tarafından kaleme alınan *Risâletü'l-Endiye*'de nidâ uygulamasını ifa eden İbn Nusayr ve Ömer İbnü'l-Furat da dâhil olmak üzere pek çok isim zikredilmiş, ancak Cillî'nin hocası Hasîbî'den bahsedilmemiştir.⁵⁴ Bu durum bâtinî bilginin aleni bir şekilde ilan edilmesinin nidâ kapsamında değerlendirilmediği şeklinde anlaşılabilir. Zira nidâ uygulaması isim'in bizzat kendisi ya da isim'in bâb'da görünür olduğu halde ma'nâ'nın ilahlığını kendi hayatını riske atma pahasına ilan etmesi olarak tanımlanmıştır. Son bâb olan İbn Nusayr'ın ölümü ile birlikte nidâ'nın bu bağlamda uygulanması mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla Hasîbî'nin buradaki misyonu mezhebin temel öğretisi olan ma'nâ-isim-bâb'ın izahı ve mezhebin teşekkülünde öncü isim olan İbn Nusayr'ın On Birinci İmam Hasan el-Askerî'nin bâb'ı olduğunu duyurmaktan öte olmasa gerektir.

Zindandan kaçmayı başaran Hasîbî, Bağdat'tan Şam'a göç etmiş ve burada mezhebin öğretilerini yaymaya devam etmiştir. Şîî bir ailede yetişen ve çocukluğundan itibaren İmamî eğitim alan Hasîbî, Nusayrî öğretiyi benimsemekle birlikte yazmış olduğu eserlerde İmamî kimliğinin izlerini yansıtmaktadır.⁵⁵ Nusayrî kaynaklarda Hasîbî'nin bâtinî öğretiyi korumak ve mezhebin inananlar (Muvahhidûn) arasında gizli örgütlenmesinin sağlanması için takiyye yaptığı ve İmamî kimliği altında faaliyetlerini yürüttüğü belirtilmektedir. İlk dönem Şîî kaynaklarda da Hasîbî'nin Şîî geleneğin önemli bir aktarıcısı olarak tanıtılmış olması onun takiyyeyi ne kadar katı surette uyguladığını göstermesi açısından önemlidir. Belki de Hasîbî'nin başarısındaki temel rol onun On İki İmam öğretisinin samimi bir temsilcisi gibi hareket etmiş olmasıdır denilebilir.⁵⁶

Şîa, imanı koruma ve inananların güvenliğini muhafaza etmek gayesiyle takiyyeyi dinin temel doktrinlerinden biri olarak ele almıştır.⁵⁷ Önemli bir şîî

⁵³ Friedman, *The Nusayrī-'Alawīs*, 22.

⁵⁴ Ömer İbnü'l-Furat, Onuncu İmam Ali en-Nakî (öl. 254/868)'nin bâb'ı, İbn Nusayr ise On Birinci İmam Hasan el-Askerî (öl. 260/874)'nin bâb'ı kabul edilmektedir. Ancak Ömer İbnü'l-Furat'ın ma'nâ olan Ali en-Nakî'nin ismi, İbn Nusayr'ın ise Ali en-Nakî'nin ve Hasan el-Askerî'nin bâb'ı olduğuna yönelik farklı bir ibare daha vardır. Friedman, *The Nusayrī-'Alawīs*, 15.

⁵⁵ *el-Hidâyetü'l-kübra* Hasîbî'nin Şîî-İmamî görüşlerini detaylı bir şekilde ele alan en temel eserdir. Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî, "el-Hidâyetü'l-kübra", *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Aleviyye*, mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî (Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006), 7/18-399.

⁵⁶ Friedman, *The Nusayrī-'Alawīs*, 22-28.

⁵⁷ Lynda Clark, "Taqīyya in Twelver Shi'ism", *Reason and Inspiration in Islam: Theology, Philosophy and Mysticism in Muslim Thought*, ed. T. Lawson (London/New York: y.y., 2005), 55-56; Rudolf Strothmann, "Taqīyya", *The Encyclopaedia of Islam* 4 (1913-1936), 628-629.

müellif olan Hüseyin et-Tabâtabâî takiyyeyi şu şekilde tarif etmektedir: “Bir insanın kendi dinini veya bazı dinî davranışlarını düşmanlarının hareketlerinin neticesi olarak mutlak veya muhtemel bir tehlikeye sebebiyet verecek durumlarda saklaması veya gizlenmesidir.”⁵⁸ Takiyye her ne kadar güvenliği tehdit edici bir durumda kişinin inancını gizlemesi olarak ele alınmış olsa da Şîa içinde takiyye zamanla dinin olmazsa olmazlarından olarak telakki edilmeye başlanmıştır.⁵⁹ Takiyye uygulamasının Nusayrî gelenekte de benzer bir işlevinin olduğu aşıkardır. Hem benimsemiş oldukları dini öğreti hem de etnik kimlikleri itibarıyla birbirinden farklı devletlerin yönetimi altında var olma çabası yürüten Nusayrîler ya kıyı bölgelerde yaşayarak ya da bâtinî inancı Nusayrî olmayanlardan gizleyerek var olma mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Buna göre inancın temel öğretileri yalnızca Nusayrî olmayanlarla değil Nusayrî kadınlar ve çocuklarla da paylaşılmamaktadır. Mezhebin sırlarını gizleme ilkesi mezhebin varoluşsal bir problemi haline gelmiş ve bu durum uzun bir süre Nusayrîliğin dışı kapalı bir kitle olarak varlığını sürdürmesine yol açmıştır. Takiyyenin son derece ehemmiyetli bir konuma sahip olması mezhebin bazı öğretilerinin farklı bir tezahürünün şekillenmesine sebebiyet vermiştir.

Nusayrî geleneğe göre bâtinî bilginin gizlenmesi esastır ve ancak uygun bir mezhebe giriş eğitimi alındıktan sonra temel öğreti ifşa edilebilir. Fırka mensubunun mezhebin mistik bilgisini başka biri ile paylaşması mutlak surette yasaktır.⁶⁰ Nusayrî ailede doğup büyüyen bir çocuk, hatta yetişkin dahi Türkçe'ye “Amcalık merasimi” olarak çevrilen “mezhebe giriş merasimi” neticesinde bâtinî bilgiyi öğrenebilir. Nusayrî geleneğin resmîyette son dini lideri olarak kabul gören ve inancın ritüellerinin nihai şeklini almasında en önemli isim olan Taberânî *Kitâbü'l-hâvî fi ilmi'l-fetâvî* (Fetvaları İçeren Kitap) isimli eserinde yola giriş merasimi detaylı bir şekilde izah etmektedir.⁶¹ Yola giriş merasimi'nin nasıl, ne şekilde ve ne zaman gerçekleşmesi gerektiği ile ilgili temel prensipler İslam evlilik yasaları göz önüne alınarak şekillenmiştir. Bu doğrultuda bir kişinin Nusayrî kabul edilebilmesi ve bâtinî bilginin onunla paylaşılabilmesi için belli bir eğitim programına tabi tutulması gerekmektedir. Bu durum şu şekilde izah edilmiştir: “İslam'da evlilik öncesi cinsel münasebetin yasak olması gibi Nusayrî inancın gizli öğretilerine ve ritüellerine erişim ancak bir şeyh önderliğinde uygulanan doğru bir eğitimle mümkündür.”⁶² Mezhebe giriş merasiminde verilen eğitim sü-

⁵⁸ Muhammad Husayn Tabâtabâî, *Shi'ite Islâm*, ed. Seyyed Hossein Nasr (New York: y.y., 1975), 223-224.

⁵⁹ Etan Kohlberg, “Taqiyya in Shi'ite theology and religion”, *Secrecy and Concealment: Studies in the History of Mediterranean and Near Eastern Religions*, ed. H. G. Kippenberg and G. G. Stroumza (Leiden: Brill, 1995), 345-380.

⁶⁰ Krieger, “Marriage, Birth, and bâtinî ta'wîl”, 53-75.

⁶¹ Meymûn b. Kâsım et-Taberânî, “Kitâbü'l-hâvî fi ilmi'l-fetâvî”, *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*, mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî (Lübnan: Dâr l'ecli'l-Marife, 2006), 3/45-116.

⁶² Taberânî, “Kitâbü'l-hâvî fi ilmi'l-fetâvî”, 3/106-107.

resinin ne kadar sürdüğü ile ilgili net bir bilgi olmamakla birlikte bu eğitimin aylarca hatta bir yıla kadar sürebileceğini belirten ifadeler mevcuttur. Nusayrî din âlimi iken fırkadan ayrılıp Hristiyan olan aslen Adanalı Süleymân el-Adanî 1864 yılında neşrettiği *Kitâbü'l-bakûrî's-Sülaymâniyye fi keşfi esrârî'd-diyâneti'n-Nusayrîyye* isimli çalışmasında kendisinin mezhebe giriş ve mezhebin bâtinî ve gizli bilgisini öğrenmesi için geçirmiş olduğu eğitim aşamasını dokuz aylık bir süreç olduğunu belirtmektedir.⁶³

Bâtinî bilgi sadece Nusayrî olmayanlardan değil Nusayrî ailede doğan ve bu gelenek içinde yetişen kadınlar ve “yola giriş merasimini” tamamlamamış olan çocuklardan da gizlenmektedir. Yola giriş eğitimi sadece Nusayrî anne babadan dünyaya gelmiş ergenlik çağındaki erkek çocuklara verilmektedir. Akıl balığ olan ve sırrı saklayacağı konusunda kendisine itimat edilen erkek çocuklar muayyen bir Nusayrî şeyhinin yanında adap, erkan ve bâtinî bilgiyi öğrenebileceği bir talim-terbiye programına tabi tutulur. Nusayrîlere has olan bu uygulamada kadınların dini eğitimden ekseriyette muaf tutulduğu sadece belli başlı duaların kendilerine öğretildiği bilinmektedir.⁶⁴ Aynı evin çatısı altında yaşayan kadınlarla ve çocuklarla dahi bâtinî bilginin paylaşılması Nusayrîlerin dinin sırrını saklama konusunda ne derece hassas olduklarını ortaya koymaktadır. Nusayrî ailede yetişen erkek çocuklara özgü olan yola giriş eğitimi neticesinde öğretim sürecini tamamlayan Nusayrî'nin insan-ı kâmil mertebesine geldiğine inanılmaktadır.⁶⁵

Yola giriş merasimi dinin aslından kabul edilen takiyye uygulamasının ne derece katı uygulandığını göstermesi açısından önemlidir. Takiyye uygulaması ibadetlerin nasıl, nerede ve ne şekilde ifa edileceği konusunun şekillenmesinde de

⁶³ 19. yüzyılda Süleymân el-Adanî tarafından neşredilen *Kitâbü'l-bakûrî's-Sülaymâniyye fi keşfi esrârî'd-diyâneti'n-Nusayrîyye* isimli eser Rene Dussaud tarafından 1900 yılında yayınlanan “Histoire et religion des Nosairis” isimli monografda temel kaynak olarak kullanılmıştır. Rene Dussaud, *Histoire et Religion des Nosairis* (Paris: Librairie Emile Bouillon, 1900); Ayrıca bu eser 1866 yılında Edward Salisbury tarafından “The Book of Sulaimân's First Ripe Fruit, disclosing the mystery of the Nusairian Religion” başlığı altında İngilizceye tercüme edilmiştir. E. Edward Salisbury, “The Book of Sulaimân's First Ripe Fruit, disclosing the mystery of the Nusairian Religion”, by Sulaimân Effendi of Adhanah; with copious extracts”, *Journal of the American Oriental Society* 8 (1864), 227-308. Türkiye’de bu eser ile ilgili en detaylı çalışma ise Abdülhamit Sinanoğlu tarafından yapılmıştır. Sinanoğlu’nun *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı: Çağımızda Bâtinîlik Örneği* isimli çalışması salt bir tercüme değildir. Nusayrî inancı ile ilgili her bir konu *Kitâbü'l-bakûrî's-Sülaymâniyye fi keşfi esrârî'd-diyâneti'n-Nusayrîyye* isimli çalışmanın orijinal Arapça nüshası doğrultusunda ele alınmıştır. Abdülhamit Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı: Çağımızda Bâtinîlik Örneği* (Konya: Esra Yayınları, 1997); *Kitâbü'l-Bakûrî's-Sülaymâniyye fi keşfi esrârî'd-diyâneti'n-Nusayrîyye* isimli eserde Nusayrîler için önemli kabul edildiği düşünülen *Kitâbu'l-Mecmu'u* isimli bölüm de yer almaktadır. Her ne kadar bu eser Hasibî’ye nispet edilse de kim tarafından nerede kaleme alındığı tam olarak bilinmemektedir. Bu bölüm Ahmet Turan tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Ahmet Turan, “Kitâbu'l-Mecmu'u'nun Tercümesi”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1996), 5-18.

⁶⁴ Meir M Bar-Asher - Aryeh Kofsky, *The Nusayrî-'Alawî Religion: An Enquiry Into Its Theology and Liturgy* (Leiden: Brill, 2002), 218; Hüseyin Türk, *Nusayrîlik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri* (İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2013), 81-84.

⁶⁵ Krieger, “Marriage, Birth, and bâtinî ta'wil.”, 74.

etkili olmuştur. Cihat konusu takiyye ile irtibatlandırılmış ve dinin sırrının gizlenmesi Allah adına yapılan kutsal bir m¼cadele olarak yorumlanmıştır.⁶⁶ Nusayrîlerin takiyye sebebiyle toplu bir şekilde değil ferdi olarak ibadet ettikleri belirtilmektedir. şekil ve içerik olarak M¼sl¼man çoğunluğun uygulamasından daha farklı ifa edilen namaz ibadetinin cami veya mescitte kılınmaları bu sebepledir, denilebilir. Senede bir defa Nusayrî yetişkinlerin katılımı ile yapılan namaz ibadetinin de gizli bir şekilde yapıldığı bilinmektedir.⁶⁷ Takiyye uygulamasının oruç ibadetinin mahiyetinin izahı konusunda da etkili olduğu s¼ylenebilir. Oruç ibadeti båtınî manada dinin sırlarının saklanması olarak g¼r¼lm¼řt¼r.⁶⁸ Hz. Muhammed'in bâbası Abdullah'ın sessizliği, Kur'ân'da Hz. Zekeriya ve Hz. Meryem'e ithafen yer alan konuşmama orucu da bu doğrultuda yorumlanmıştır.⁶⁹

Sonuç

3/9. y¼zyıl ve 4/10. y¼zyılda İmamî ve İsmailî şîf kimliklerin yaygınlaştığı ve hatta buldukları coğrafyada y¼netimi ele geçirdikleri g¼r¼lmektedir. Karmatîler, Buveyhîler ve Fâtımîler gibi şîf inancı benimsemiş y¼netimlerin var olması bu d¼nemde Gâlî fikirlerin ve haliyle gulât oluşumların hızla yaygınlık kazanmasına olanak sağlamıştır. şîf geleneğin baskın olduğu bir zamanda ve coğrafyada teřekk¼l eden Nusayrîlik, gulât d¼ř¼ncenin etkisiyle gelişme g¼steren fırkalardan biri olarak ele alınmaktadır. “Nidâ” uygulaması gulât d¼ř¼ncenin Nusayrî ¼đretide etkin olduğunu g¼stermesi açısından önemlidir. İsim'in, bâb'ın suretinde ortaya çıkan isim'in ya da bâb'ın hayatı pahasına ma'nâ'nın ilahlığını ilan etmesi anlamına gelen nidâ ile ilgili temel bilgiler klasik Nusayrî eserlerde de yer almaktadır.

Nusayrî gelenekte “eş-şeyhu's-Sika” (g¼venilir şeyh) olarak anılan Cillî'nin yazmış olduğu *Risâletü'l-Endiye* isimli çalışmada nidâ'nın mahiyeti, sınırları ve nasıl ifa edildiğini g¼steren ¼rnekler bulunmaktadır. Buna g¼re nidâ'nın d¼rt farklı formda gerçekleştiği g¼r¼lmektedir. Ma'nâ'nın kendi ilahlığını ilan etmesi durumu Kur'ân-ı Kerîm'den “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da) Evet (buna) şahit olduk, dediler*” el-A'râf S¼resi 172. âyetiyle belirtilmiştir. İsim'in ma'nâ'nın ilah olduğunu nidâ etmesi konusunda Hz. Muhammed'in Hz. Ali'nin ilah olduğunu ilan ettiğini ifade eden “Gadîr Hum Nidâsı” ¼rnek olarak verilmiştir. İsim'in bâb'da g¼r¼n¼r olduğu bir formda ma'nâ'nın ilahlığını ilan etmesi konusunda Eb¼'l-Hattâb'ın K¼fe camisinin minaresinde Cafer es-Sâdik'ın ma'nâ olduğunu nidâ ettiği hadisesi nakledilmiştir. Son olarak bâb'ın ma'nâ'nın ilah olduğunu

⁶⁶ Friedman, *The Nusayrî-'Alawîs*, 143-148.

⁶⁷ Ethem Ruhi Fığlalı, *G¼n¼m¼z İslam Mezhepleri* (İzmir: y.y., 2008), 374-75

⁶⁸ Friedman, *The Nusayrî-'Alawîs*, 138-140.

⁶⁹ Âl-i İmrân 3/41, “*Rabbim, dedi, bana bir alâmet g¼ster.*” şöyle buyurdu: “*Senin için alâmet insanlara ¼ g¼n ancak işaretle konuşmandır. Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.*”; Meryem 19/26, “*Ye iç, g¼z¼n aydın olsun. İnsanlardan birini g¼recek olursan 'Ben Rahman için oruç adadım, bug¼n hiçbir insanla konuşmayacağım' de.*”

nidā etmesi konusunda On Birinci İmam'ın bâbı olan İbn Nusayr'in İmam'ın ilah olduğunu nidā etmesi örneği zikredilmiştir.

Klasik Nusayrî eserlerde nidâ'yı ifa ettiği belirtilen ilk ve tek şeyh İbn Nusayr'dır. Ancak bazı batılı araştırmacılar Hasîbî'nin Bağdat'ta tutuklanmasını bu bağlamda ele almış ve onun da nidâ'yı ifa ettiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Hasîbî'nin bu olaydan sonra kendisinin ve inananların güvenliğini muhafaza etmek için dinin sınırlarını gizlemeyi elzem gördüğü ve takiyyeyi dini bir prensip olarak kabul ettiği belirtilmektedir. Ancak takiyye Şîî gulât oluşumlar da dahil olmak üzere Şîî gelenekte köklü bir geçmişi olan öğretilerden biridir. Bâtınî bilgiyi Nusayrî olmayanlardan hatta Nusayrî kadın ve çocuklardan gizlenmesinin dinin aslından addedilmesi, takiyyenin Nusayrî inancında son derece önemli olduğunu gösterir mahiyettedir. Nidâ'nın ifa edilmesi sırasında dahi takiyye uygulamasının faal bir rolünün olduğu görülmektedir. Şöyle ki, ma'nâ olan İmam insanların nidâ'yı gerçekleştirenin öldürmesinden çekindiği için zahirde bâb'ı lanetleyerek takiyyeye müracaat etmektedir. Nidâ uygulamasını detaylı bir şekilde ele alan ve Hasîbî'nin öğrencisi ve halefi olan Cillî tarafından yazılan *Risâletü'l-Endiyye*'de Hasîbî'ye yer verilmemiş olması, onun nida uygulamasında bulunmadığını ortaya koyucu niteliktedir. Tespit edilen bu örnekler nidâ'nın İbn Nusayr'dan sonra pratikte uygulanırlılığının olmaması ile takiyyeye müracaat arasında direkt bir bağlantının olmadığını gösterir niteliktedir.

İntihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi/*This paper was checked for plagiarism*

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*

Finansman Grant Support

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını bevan etmiştir. | *The authors declared that this study has received no financial support.*

Acık Erisim Lisansı Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License*

Telif Hakkı Copyright

Yazar(lar) | Author(s): Reyhan Erdoğdu Başaran

Kaynakça

- Asatryan, Mushegh - Burns, Dylan M. "Is Ghulāt Religion Islamic Gnosticism? Religious Transmissions in Late Antiquity". *Shi'i Esotericism: Its Roots and Developments*. ed. Mohammad Ali Amir-Moezzi. 55-86. Belgium: Brepols, 2016.
- Asatryan, Mushegh. "Early Ismailis and other Muslims: Polemics and Borrowing in Kitab al-Kashf". *Intellectual Interactions in the Islamic World*. ed. Orkhan Mir-Kasimov. 273-298. I.B. Tauris, 2020.

- Bar-Asher, Meir M. - Kofsky, Aryeh. "A Druze-Nusayrî Debate in the "Epistles of Wisdom"". *Quaderni di Studi Arabi* 17 (1999), 95-103.
- Bar-Asher, Meir M. - Kofsky, Aryeh. *The Nuşayrî-'Alawî Religion: An Enquiry Into Its Theology and Liturgy*. Leiden: Brill, 2002.
- Bulut, Halil İbrahim. "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik". *Orta-doğu Yıllığı* (2011), 578-614.
- Cillî, Muhammed b. Ali. "er-Risâletü'l-Numâniyye". *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*. mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî. 2/303-308. Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006.
- Cillî, Muhammed b. Ali. "Kitâbü bâtinî's-salât". *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*. mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî. 2/219-272. Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006.
- Cillî, Muhammed b. Ali. "Risâletü'l-Endiye". *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*. mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî. 2/321-333. Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006.
- Cillî, Muhammed b. Ali. "Risâletü'l-fitgi ve'r-ritgi". *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*. mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî. 2/309-319. Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006.
- Clark, Lynda. "Taqiyya in Twelver Shi'ism". *Reason and Inspiration in Islam: Theology, Philosophy and Mysticism in Muslim Thought*. ed. T. Lawson. London/New York, 2005.
- Dussaud, Rene. *Histoire et Religion des Nosairîs*. Paris: Librairie Emile Bouillon, 1900.
- Erdoğdu Başaran, Reyhan. "Er-Risâletü'l-Numâniyye Eseri Doğrultusunda Nusayrî-Alevî İnancında Tevhîd İlkesinin İzahı". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Aralık 2021), 948-969.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir: 2008.
- Hasîbî, Hüseyin b. Hamdân. "el-Hidâyetü'l-kübra". *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*. mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî. 7/18-399. Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006.
- Kohlberg, Etan. "Taqiyya in Shîi theology and religion". *Secrecy and Concealment: Studies in the History of Mediterranean and Near Eastern Religions*. ed. H. G. Kippenberg and G. G. Stroumza. Leiden: Brill, 1995, 345-380.
- Korkmaz, Sıddık. *Tarihin Tahriifi: İbn Sebe Meselesi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Krieger, Bella Tendler. "Marriage, Birth, and bâtinî ta'wil: A Study of Nusayrî Initiation Based on the *Kitâb al-Ĥawî fi 'ilm al-fatâwî* of Abû Sa'îd Maymûn al-Taşarâni". *Arabic* 58 (2011), 53-75.
- Massignon, Louis. "Esquisse d'une bibliographie Nusayrie". *Opera Minora* 1 (1936), 640-649.
- Palabıyık, M. Hanefi. "Dinî İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54 (2010), 19-48.
- Salisbury, E. Edward. "The Book of Sulaimân's First Ripe Fruit, disclosing the mystery of the Nusairian Religion', by Sulaimân Effendi of Adhanah; with copious extracts". *Journal of the American Oriental Society* 8 (1864), 227-308.

- Sinanoğlu, Abdülhamit. *Nusayrīlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı: Çağımızda Bâtınîlik Örneği*. Konya: Esra Yayınları, 1997.
- Strothmann, Rudolf. "Takiyya". *The Encyclopaedia of Islam* 4 (1913-1936), 628-629.
- Şehristânî. Muhammed b. Abdülkerîm. *el-Milel ve'n-nihâl*. mlf. M. Seyyid Kîlânî. 1-2. Kahire: y.y., 1961.
- Şenzyebek, Aytekin. "Ebu'l-Hattab el-Esedi ve Hattabiyye Fırkası". *Marife* 15/1 (2015), 87-116.
- Tabātabā'î, Muhammad Husayn. *Shi'ite Islâm*. ed. Seyyed Hossein Nasr. New York, 1975.
- Taberânî, Meymûn b. Kâsım. "er-Risâletü'l-mürşide". *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*. mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî. 3/157-180. Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006.
- Taberânî, Meymûn b. Kâsım. "Kitâbü'l-hâvî fi ilmi'l-fetâvi". *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*. mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî. 3/45-116. Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006.
- Taberânî, Meymûn b. Kâsım. "Kitâb el-Redd ale'l-Mürted". *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*. mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî. 11/87-212. Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006.
- Taberânî, Meymûn b. Kâsım. "Risâletü'l-zuhûr ve-'l-butûn". *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye*. mlf. Ebû Mûsâ el-Harîrî. 3/15-18. Lübnan: Dâr li'ecli'l-Marife, 2006.
- Talhamy, Yvette. "The Fatwas and the Nusayri/Alawis of Syria". *Middle Eastern Studies* 46/2 (Mart 2010), 175-194.
- Tavil, Muhammed Emin Galib. *Arap Alevileri Tarihi*. Adana: Karahan Kitabevi, 2015.
- Turan, Ahmet. "Kitâbu'l-Mecmu'u'nun Tercümesi". *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1996), 5-18.
- Türk, Hüseyin. *Nusayrîlik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2013.
- Winter, Stefan. *A History of the 'Alawis: From Medieval Aleppo to the Turkish Republic*. Princeton University Press, 2016.
- Yaron, Friedman. *The Nusayrī-'Alawīs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*. Brill; Leiden-Boston, 2010.